

УДК 100 +153.35 +158.1

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2023.4.12>**Каранфілова Олена Володимирівна**

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, політології, психології та права
Одеської державної академії будівництва та архітектури
вул. Дідріхсона, 4, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-5823-7006

Криворучко Вікторія Олегівна

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри філософії, політології, психології та права
Одеської державної академії будівництва та архітектури
вул. Дідріхсона, 4, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-8227-0770

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті виявлено та охарактеризовано основні тенденції розвитку освіти, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності системи освіти в Україні.

Зазначається, що зростання ролі освіти в умовах глобальних викликів зумовлене економічними та соціальними трансформаціями в сучасному світі, які вимагають організації якісно нової системи освіти, здатної забезпечити їх оперативну адаптацію до умов інноваційного розвитку. Проведено аналіз соціально-економічних та гуманітарних наслідків агресії для української освіти.

Інтеграція України у світовий простір в умовах сучасних глобалізаційних процесів та російської військової агресії потребує фундаментальних змін не лише в економіці, а й у системі освіти на всіх рівнях.

Освіта є засобом відтворення та примноження духовного та інтелектуального потенціалу нації, національно-патріотичного виховання громадян, фактором модернізації виробництва, економічного розвитку, піднесення авторитету держави у світі. Війна внесла корективи в усі галузі, в тому числі й в освіту. Як свідчать результати сучасних соціологічних досліджень, коштів для інвестицій в економіку майже немає. Тому зростання інвестицій у різні сфери, зокрема в освіту, практично можливе лише завдяки залученню зовнішніх ресурсів.

Соціальна філософія прагне проаналізувати соціально-економічні та гуманітарні наслідки агресії для українського суспільства. Це свідчить про актуальність і важливість пошуку основних напрямів розвитку освіти в Україні. У цьому контексті особливої актуальності набуває визначення основних тенденцій розвитку освіти в Україні на сучасному етапі.

Ключові слова: освіта, інтеграція, навчальний процес, гуманізація.

Вступ. Зростання ролі освіти в умовах глобальних викликів зумовлено економічними та соціальними перетвореннями у сучасному світі, що вимагають організації якісно нової системи освіти, яка здатна забезпечити їх оперативну адаптацію до умов інноваційного розвитку [8].

Інтеграція України у світовий простір в умовах сучасних глобалізаційних процесів та російської військової агресії вимагає докорінних змін не лише в економіці, а й у системі освіти на всіх рівнях [1].

Саме освіта є засобом відтворення і нарощування духовного, інтелектуального потенціалу нації, національного й патріотичного виховання громадян, чинником модернізації виробництва, розвитку економіки, підвищення авторитету держави у світовому просторі. Війна внесла свої корективи у всі галузі, зокрема і освітню. За результатами сучасних соціологічних досліджень, в економіці майже відсутні кошти на інвестиції. Тому зростання інвестицій в різні

галузі, зокрема і в освітню практично можливе лише завдяки залученню зовнішніх ресурсів. На шляху до перемоги важливо проявляти стійкість й мобільність, швидко реагувати на зміни і виклики, потреби суспільства та з їх урахуванням розвивати систему освіти України, здійснювати підготовку конкурентоздатних фахівців, здатних розбудовувати економіку нашої держави на демократичних засадах [5].

Мета дослідження полягає у визначенні й характеристиці основних тенденцій розвитку освіти, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності системи освіти в Україні.

Проблеми й тенденції функціонування та розвитку освіти розглядалися провідними дослідниками у працях В. Андрущенка, С. Гончаренка, Р. Гуревича, І. Зязюна, О. Коберника, В. Кременя, В. Лугового, В. Мадзігона, С. Ніколаєнка, О. Овчарука, В. Олійника та ін. У їх дослідженнях піднімаються ключові питання розвитку освітньої галузі, але багато проблем залишаються невирішеними через відсутність системного погляду на їх виникнення. Виходячи з цього, особливого значення набуває системне дослідження світових та національних тенденцій в освітній сфері України, а також виявлення проблем, що негативно впливають на розвиток освіти, та їх причин [8].

Результати дослідження. Соціальна філософія прагне здійснити аналіз соціально-економічних та гуманітарних наслідків агресії для українського суспільства. Це свідчить про актуальність та важливість пошуку основних напрямів розвитку освіти України. У контексті цього особливої актуальності набуває визначення основних тенденцій розвитку освіти в Україні на сучасному етапі.

Сьогодні існують різні підходи до опису тенденцій розвитку освіти в Україні. Зазвичай у науковій літературі це: гуманізація освіти; гуманітаризація освіти; державна орієнтація; відкритість освітньої системи; перенесення акценту з виховної діяльності педагогів на продуктивну навчально-пізнавальну, художню і трудову діяльність учнів; проблем навчання; наукові дослідження; активна самостійна робота на основі співробітництва учасників освітнього процесу, створення сприятливих умов для самопізнання і самореалізації учнів.

У сучасному світі відбувається зміна змісту освіти та підходів до навчального процесу (зокрема, впровадження інноваційних підходів до навчання). Освіта перестає трактуватися як досягнення певного рівня знань, а розглядається з позицій «неперервності протягом життя», що має на меті розвиток особистості, формування її духовності й культури, планетарного мислення. Замість традиційнокласичного підходу – рутинного засвоєння значних обсягів стандартизованої інформації, сучасна освіта застосовує компетентнісний підхід – заснований на оволодінні засобами безперервного самостійного набуття нових знань, який розвиває здібності та уміння адаптуватися до складних, швидкоплинних і непередбачених ситуацій. У навчальному процесі більше уваги приділяється самостійній роботі, рівноправним відносинам між педагогом і учнем.

Такі процеси відбуваються в Україні достатньо повільно, зокрема, у Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) наголошено на наявності проблем оновлення змісту освіти й впровадження інноваційних технологій навчального процесу.

Постійне, швидке й значне зростання освітніх бюджетів (збільшення фінансування освітньої сфери) як з боку держави, так і з боку приватного сектору відмічаються у переважній більшості розвинених країн. Підтримка розвитку освіти є пріоритетом державної політики та інвестиційно-привабливим об'єктом для приватних інвесторів практично всіх індустріально розвинених держав світу.

Важливою є тенденція розвитку освіти України, що полягає в інтеграції освіти, науки і виробництва та зумовлює підготовку майбутніх фахівців до реальних умов професійної діяльності та дає змогу впроваджувати в освітньому процесі сучасні досягнення в галузі науки й освіти. Наголосимо, що в контексті реалізації цієї тенденції актуалізується потреба у появі нових спеціальностей, відповідно до запитів виробництва. Для забезпечення цієї тенденції важливим є врахування трьох рівнів інтеграції, зокрема: асиміляція базового інструментарію базової науки з особливостями виробничого процесу; синтез взаємодії наук з потребами й вимогами

виробництва; цілісність освітнього процесу, що передбачає формування змісту освіти підготовки фахівців для чітко визначених умов виробництва.

Такий підхід дає змогу комплексно здолати проблеми навчання й виховання; виокремлювати головні компетентності й програмні результати, які мають бути сформовані у здобувачів; формувати комплексне бачення проб-леми; реалізовувати індивідуальну траєкторію навчання. Доцільним є розроблення інтегрованих навчальних дисциплін, курсів, сертифікатних програм та ін. Цьому сприяє також участь закладів освіти й представників підприємств у спільних проєктах, грантах, залучення зовнішніх стейкхолдерів (роботодавців, практиків виробництва) до освітнього процесу, проведення на базі підприємств практичних й лабораторних занять .

Однією з глобальних тенденцій є кризові явища, що характерні світовій системі освіти, що викликано перш за все переходом суспільства з індустріального до постіндустріального стану. Слід відзначити, що освітянська криза у нашій державі була зумовлена не тільки глобальними, а й національними факторами. Глобалізація та інтернаціоналізація освіти загальноновизнані світові тенденції, що передбачають:

- активізацію міжнародного (міждержавного, міжрегіонального) обміну, взаємодії та співпраці між суб'єктами освітньої сфери, створення єдиного (зокрема, європейського) освітнього простору, що надає можливість взаємозбагачення національних освітніх систем;
- інтернаціоналізацію змісту освіти, що розвиває планетарне мислення і свідомість, організацію процесу навчання відповідно до сучасних освітніх стандартів, нових інформаційних та навчальних технологій [3, с. 261].

Наслідком цих змін для України є уніфікація освіти, наприклад, вищої освіти через Болонський процес. Але слід зазначити, що попри глобалізацію освіта зберігає національну спрямованість, поєднання з історією і народними традиціями [2].

Необхідно зазначити, що у зв'язку з великою кількістю вимушених переселенців, зростає чисельність людей, які шукають роботу за кордоном, що потребує вирішення чисельних проблем з їх працевлаштуванням, соціальним захистом, перепідготовкою. Значна кількість молоді змушені продовжити навчання за кордоном. У контексті цього особливої актуальності набуває потреба у створенні освітнього простору, який давав би змогу швидкого розв'язання проблем щодо визнання дипломів та уніфікації освітніх стандартів на різних освітніх рівнях. Це забезпечить конкурентоздатність випускників українських закладів освіти й створить сприятливі умови для їх подальшого навчання та працевлаштування за фахом за кордоном [7].

Наступною тенденцією розвитку освіти на сучасному етапі є інтернаціоналізація освітнього процесу, що дає змогу інтегрувати в систему освіти України міжнародну, міжкультурну компоненти. Документом, що регламентує цей процес, є Резолюція Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року». Це сприятиме появі нових провайдерів освіти, оновленню форм її здобуття, забезпечуватиме диверсифікацію кваліфікацій і свідоцтв про одержання освіти, міжнародну мобільність здобувачів і педагогів, збільшення попиту на освіту впродовж життя, надходження приватних інвестицій. Зауважимо, що інтернаціоналізація вищої освіти виокремлена як одна із стратегічних цілей у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2023рр., яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 286-р від 23 лютого 2022 р. Важливо підкреслити й активне намагання закладів освіти реалізувати різні напрями інтернаціоналізації, що зумовлює необхідність оновлення змісту підготовки майбутніх фахівців, технологій та методів навчання загалом [4].

Зростання наукоємності освіти та інтеграція «освіти – науки – виробництва» є загальноновизнаними позитивними тенденціями, які обумовлюють появу нових галузей знань (спеціальностей, навчальних дисциплін), їх інтеграцію і міждисциплінарність. Проте в Україні цей процес не характеризується активністю. Крім того, відмічено й інші проблеми, зокрема, втрачено зв'язок наукової та педагогічної діяльності, науково-дослідних традицій, відповідної наукової бази.

Прискорення процесу «встарівання» знань через пришвидшення оновлення технологій і техніки під впливом науково-технічного прогресу вимагає необхідність впровадження

системи «безперервної освіти впродовж життя». Крім того, така тенденція обумовлює «інфляцію» професійних, а отже й освітніх стандартів, відмову від вузької професійної спеціалізації освіти, зміни співвідношення загальноосвітніх та вузькоспеціалізованих предметів, розширення набору інноваційних методів навчання та програм практичної підготовки фахівців.

«Безперервне навчання» й в Україні визначено одним з пріоритетів загальнодержавної політики, що відповідає світовим тенденціям.

Іншими актуальними тенденціями розвитку світової й національної освітньої сфери є: збільшення термінів навчання й підготовки кваліфікованих фахівців; впровадження нових телекомунікаційних моделей освіти; розширення академічних свобод, демократизація освіти, її гуманізація та гуманітаризація; підвищення транскордонної освітньої мобільності; зростання індивідуалізації освітніх маршрутів (начальних траєкторій), внутрішньої освітньої мобільності; розширення впливу громадської думки на прийняття управлінських рішень в освітній сфері, тощо.

Всю сукупність проблем доцільно згрупувати за певними функціональними підсистемами сфери освіти, зокрема: забезпеченість абітурієнтами та доступність освіти; забезпеченість робочими місцями (для професійно-технічної та вищої освіти); результативність та ефективність освіти; її якість; законодавчо-нормативне, методичне, наукове, кадрове, фінансово-економічне, матеріально-технічне, соціально-психологічне, організаційне, інформаційне та інноваційне забезпечення навчального процесу.

Висновки. Таким чином, до основних тенденцій розвитку освіти відносимо:

- спрямованість її на задоволення потреб економіки країни та її відновлення і розвиток;
- інтеграцію освіти, науки і виробництва; інтернаціоналізацію освітнього процесу;
- збереження національної й культурної самобутності українського народу.

Важливим також є врахування пріоритетності людини в системі освіти, підвищенні соціального статусу науково-педагогічних і педагогічних працівників у суспільстві; оновлення матеріально-технічної бази відповідно до сучасних потреб виробництва; безпечність освіти. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні програми реалізації кожної з виокремлених тенденцій розвитку освіти в Україні [3].

Отже, існуюча сфера освіти України має значні потужності й науковий потенціал, що при вирішенні виявлених проблем можуть забезпечити прискорений інноваційний розвиток цієї сфери. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є розробка та впровадження комплексної багатоваріантної інвестиційної політики, що, з урахування сучасних світових тенденцій, забезпечить інноваційний розвиток на різних рівнях освітньої системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковальчук Р.Л. Законодавче регулювання якості вищої освіти в Україні: стан та перспективи розвитку. Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича: зб. наук. пр. Чернівці: Рута, ЧНУ, 2010. Вип. 550. С. 10–14.
2. Іщенко А. Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка. Сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>
3. Матюх С.А. Вплив глобалізаційних процесів на формування освітніх послуг вищих навчальних закладів. Вісник Хмельницького національного університету. 2014. № 3. Том 2. С. 259–263.
4. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2023 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 286-р від 23 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
5. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: науково-методичний збірник / за заг.ред. С.М.Шкарлета. 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf>

6. План відновлення: освіта і наука (проект станом на 03.08.2023). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/HO.projekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf>

7. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Київ, 2022. 277 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf

8. Яровенко Т. С. Тенденції та проблеми розвитку освіти в Україні. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2015. № 12. С. 167–172.

REFERENCES

1. Kovalchuk R. L. (2010). Zakonodavche reguluvannya yakosty vushoi osvitu v Ukraini: stan ta perspektivu rozvutky. [Legislative regulation of the quality of higher education in Ukraine: status and development prospects]. Naukovy visnik Chernivez'kogo natsionalnogo universitetu im. Yurii Fedorovucha. Chernivzi: Ruta, 550. P. 10–14. [in Ukrainian].

2. Ishenko A. Yu. Globalni tendenzii i problemu rozvutky osvitu: naslidku dla Ukrainu. Analitichna zapuska. [Global trends and problems of education development: consequences for Ukraine. Analytical note]: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/> [in Ukrainian].

3. Matuh S. A. (2014). Bpluv globalizatsiynuh procesiv na formuvannya osvitnih poslug vushuh navchalnih zacladiv. [The influence of globalization processes on the formation of educational services of higher educational institutions]. Visnik Hmel'nuckogo natsionalnogo universitetu. № 3. 2. P. 259–263. [in Ukrainian].

4. Strategia rozvutky vushoi osvitu v Ukraini na 2022–2023 roku, zatverdshena rozporadshennam Kabinetu Ministriv Ukrainu № 286-p vid 23 lutogo 2022 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

5. Osvita Ukrainu v umovakh voennogo stany. [Education of Ukraine under martial law]. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf> [in Ukrainian].

6. Plan vidnovlennya: osvita i nayka (2023). [Recovery plan: education and science] <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/HO.projekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf> [in Ukrainian].

7. Socialno-ekonomichni ta gumanitarni naslidku rosiiskoi agresii dla ukrainskogo suspilstva [Socio-economic and humanitarian consequences of Russian aggression for Ukrainian society] (2022). Kyiv, 277 p. : https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf [in Ukrainian].

8. Yarovenko T. S. (2015). Tendencii ta problem rozvutky osvitu v Ukraini [Trends and problems of education development in Ukraine]. Ekonomichnuy visnik NTUU “KPI”. № 12. P. 167–172. [in Ukrainian].

Karanfilova Olena Volodymyrivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the department of philosophy,
politology, psychology and law
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
4, Didrikhsona str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5823-7006

Kryvoruchko Viktoriya Olehivna

Candidate of of Juridical Sciences, Associate Professor,
Head of the department of philosophy, politology, psychology and law
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
4, Didrikhsona str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8227-0770

MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN EDUCATION AT THE PRESENT STAGE

The article examines the main trends in the development of Ukrainian education at the current stage. It is noted that the growth of the role of education in the conditions of global challenges is caused by economic and social transformations in the modern world, which require the organization of a qualitatively new education system that is able to ensure their prompt adaptation to the conditions of innovative development. An analysis of the socio-economic and humanitarian consequences of aggression for Ukrainian education is carried out.

The growing role of education in the face of global challenges is due to economic and social transformations in the modern world, which require the organization of a qualitatively new education system capable of ensuring their prompt adaptation to the conditions of innovative development.

The integration of Ukraine into the world space in the conditions of modern globalization processes and Russian military aggression requires fundamental changes not only in the economy, but also in the education system at all levels.

Education is a means of reproducing and increasing the nation's spiritual and intellectual potential, national and patriotic education of citizens, a factor in the modernization of production, economic development, and raising the authority of the state in the world. The war made adjustments in all fields, including education. According to the results of modern sociological research, there are almost no funds for investments in the economy. Therefore, the growth of investments in various fields, in particular in education, is practically possible only thanks to the involvement of external resources.

Social philosophy seeks to analyze the socio-economic and humanitarian consequences of aggression for Ukrainian society. This testifies to the relevance and importance of finding the main directions for the development of education in Ukraine. In this context, the determination of the main trends in the development of education in Ukraine at the current stage is particularly relevant.

Key words: *education, integration, educational process, humanization.*